

‘A Bhean Úd Thall!’

Macallaí Idirghaelacha i bhFilíocht Bhéil na mBan

ANGELA BOURKE

ABSTRACT

Drawing on John MacInnes’s writings on the òrain-luaidh and what he calls the ‘panegyric code’ in Gaelic poetry, this essay argues that the òrain-luaidh of Scotland and a number of genres of women’s oral poetry in Irish derive from a single oral-formulaic tradition that seems to have belonged particularly to women, and to have been dominated by women’s concerns until responsibility for the waulking of cloth passed to men in the migrant Gaelic-speaking communities of eastern Canada. The Irish texts quoted are best exemplified by the caoineadh, or lament for the dead, but also include joke laments, lullabies, work songs, and religious poetry. They share numerous themes and formulas, along with important features of diction, metre and composition, not only with waulking songs recorded in twentieth-century Scotland, but also with the luinneagan composed by Màiri nighean Alasdair Ruaidh (Mary MacLeod) in the seventeenth century.

‘A Bhean Úd Thall!’

Macallaí Idirghaelacha i bhFilíocht Bhéil na mBan

ANGELA BOURKE

ABSTRACT. Drawing on John MacInnes’s writings on the *òrain-luaidh* and what he calls the ‘panegyric code’ in Gaelic poetry, this essay argues that the *òrain-luaidh* of Scotland and a number of genres of women’s oral poetry in Irish derive from a single oral-formulaic tradition that seems to have belonged particularly to women, and to have been dominated by women’s concerns until responsibility for the waulking of cloth passed to men in the migrant Gaelic-speaking communities of eastern Canada. The Irish texts quoted are best exemplified by the *caoineadh*, or lament for the dead, but also include joke laments, lullabies, work songs, and religious poetry. They share numerous themes and formulas, along with important features of diction, metre and composition, not only with waulking songs recorded in twentieth-century Scotland, but also with the *luinneagan* composed by Màiri nighean Alasdair Ruaidh (Mary MacLeod) in the seventeenth century.

Is minic ina chuid aistí ar fhilíocht bhéil na Gàidhlig a dhéanann Iain Mac Aonghuis iniúchadh ar mhianach dúchasach na filíochta sin. ‘The central strand of the Gaelic tradition is found in the *òrain-luaidh*’, a deir sé, ag áiteamh gur sa mhúnla a dtugtaí *luinneag* air sa 17ú agus san 18ú haois, agus atá beo i gcónaí ag fonnadóirí an 21ú haois, atá dlúth agus inneach an traidisiúin (MacInnes 2006: 250). Is é a thuigeann sé leis an téarma *òrain-luaidh* anseo, an cineál amhráin a chum Màiri nighean Alasdair Ruaidh sa 17ú haois, le loinneog siollaí i ndiaidh gach véarsa mar ‘*Hó lail oho / Hóireann ó*’ (Watson 1965: 2 & *passim*), chomh maith leis na hamhráin a chualathas ag grúpaí ban sa 20ú haois in Inse Gall, agus éadach á ramhrú acu lena lámha, agus a bhfuil athchóiriú déanta go minic air ó shin ag ceoltóirí na mórmheán cumarsáide. ‘The fundamental lyrical urge of Gaelic poetry’ a thug Iain Mac Aonghuis i 1966 ar mheon na filíochta seo, atá lán d’íomhánna coincreídeacha agus de mhothúcháin fogaire daonna:

I suggest that this lyricism is inseparable from the mode in which experience is apprehended and articulated, and that the mode is in turn created by the conditions of the choral refrain functioning in a sort of dramatic opposition to the words. (MacInnes 2006: 228)

In amhráin luaidh na hAlban, tugann fonnadóir aonair amach loinneog rithimiúil i dtosach—an ‘choral refrain’, le siollaí foirmleacha, rithimiúla, seachas focail sothuigthe—agus freagraíonn an chuid eile dá bhfuil i láthair gach líne uaithi ina dhiaidh sin leis an loinneog chéanna: comhcheol mar ‘*Éileadh ’s na hùraibh o ho, a hu o ho*’ (Shaw 1977: 208), a chothaíonn comhobair agus comhthuiscint na mban.

I gCeanada, i measc na nGael a díbriodh go hAlbain Nua agus go Talamh an Éisc, briseadh an ceangal idir na mná agus ramhrú an éadaigh, agus fágadh an chuid is mó den luadh, idir obair agus amhránaíocht, faoi na fir (Bennett 1989: 154–56, 188–237; MacLellan 2000: 16; agus na fadcheirníní *Gaelic Tradition in Cape Breton*, 1978, agus *A Tribute to the North Shore Gaelic Singers*, 1986).¹ Is cosúil gur thit ceisteanna na mban amach as na hamhráin luaidh i gCeanada dá reir sin, ach sna cinn atá againn as Albain, is léir gurb é a bhí iontu cuid mhaith, dioscúrsa

¹ Is cosúil nárbh acmhainn do na mná dul as baile i gCeanada chomh héasca is a dhéanadh siad in Albain sa tírdhreach fuar nua ar thug an file Iain MacGillEathain ‘An Choille Ghruamach’ air (MacLean & Dorgan: 10).

príobháideach, atá lán le tagairtí do shaol corpartha agus sóisialta na mban. Tugann scríbhinní Iain Mhic Aonghuis tríd síos aitheantas ar leith do ról na mban sa chineál ‘loinneogach’ seo filíochta. Mná, a deir sé, a chum agus a chleachtaigh í, agus is trí shúile ban a fheictear an saol inti (MacInnes 2006: 305 & *passim*).

Tá an rud céanna i gceist i dtaobh na caointeoireachta in Éirinn, chomh maith le roinnt aicmí eile filíochta a shamhlaítear le mná is le cailíní: cuimhnimid ar na suantraithe agus na hamhráin saothair, agus ar na hamhráin bheannaithe (Ó Madagáin 1985: 196–214; Partridge 1983). In ómós do Iain, mar sin, ba mhaith liom roinnt leathanach a chaitheamh le cuid de na cosúlachtaí idir filíocht loinneogach na mban i nGaeilge na hÉireann agus i nGàidhlig na hAlban. Dar liom (i) go mba cheart an fhilíocht seo ar fad a áireamh in éineacht mar dhá chuid den aon oidhreacht ársa amháin, ó thaobh friotail, ábhair agus modh na cumadóireachta de, agus (ii) go mbíodh an fhilíocht loinneogach sa dá thír ag freastal ar chuid mhaith de na riachtanaisí céanna i saol na mban agus i saol an phobail go dtí le déanaí.²

Filíocht na Caointeoireachta

Is minic a thagraíonn aistí Iain Mhic Aonghuis do théama an bháis agus téamaí caointeoireachta sna *hòrain-luaidh*, ach ní dhéanann sé aon chomparáid fhoirmeálta idir iad agus caointe na hÉireann (MacInnes 2006: 28; 228; 243; 283). Ní léir ar théacsanna foilsithe na caointeoireachta, áfach, gur traidisiún loinneogach aintefanúil a bhí inti sin freisin. Ó chuir Osborn Bergin ‘Caoineadh Airt Uí Laoghaire’ in eagar ag deireadh an 19ú haois (Bergin 1896), tá béim curtha ag scoláirí agus criticeoirí ha hÉireann ar chruthaitheacht ‘liteartha’ an chumadóra, beag beann ar an traidisiún as ar fáisceadh í, cé go n-aithnítear a leithéid a bheith ann (Bourke 1997).

Tá a fhios againn gur bhain náire as cuimse le ‘gol mná aonair’ ar shochraid, go mba léiriú nó láithriú beo é an caoineadh, agus go mba chuid lárnach den láithriú sin loinneog an bhróin. Cuireann scríbhneoirí agus seanchaithe síos ar an nglór gol a chloistí os cionn an mharbháin, agus mná d’aon ghuth ag tabhairt freagra loinneogach ar fhilíocht aonair na mná caointe (m.sh. Hall 1841: i, 226; Ó Madagáin 1982). Leithéid ‘*Och, och agus ochón ó!*’, nó ‘*A bhó bhó go deo!*’, a bhíodh ag na mná seo, agus na basa á mbualadh acu, gach uair a chríochnaíodh an príomhchaointeoir dreas filíochta. Cosúil le loinneog na n-amhrán luaidh, siollaí foirmleacha a bhíodh sa ghlór gol, seachas focail sothuigthe.

Foirmlí traidisiúnta is bunús don chuid is mó d’fhilíocht na caointeoireachta freisin, mar a léirigh Rachel Bromwich os cionn 60 bliain ó shin (Bromwich 1948). D’aithin Seán Ó Tuama an traidisiún foirmleach ina eagrán scolártha, *Caoineadh Airt Uí Laoghaire*, ach dúirt, ‘is fíor gur tur linn an guth traidisiúnta i gcomórtas leis an guth [pearsanta]’, agus:

Is minic mar sin, *i gan fhios di féin*, a bhain Eibhlín Dhubh leas speisialta as na téamaí dúchais caointeoireachta: d’fhuair sí go healaíonta i bpatrún a cuid véarsaíochta iad. Uaireanta eile, áfach, le déine a paisiúin, d’athbheoigh sí na sean-*clichés* ó bhonn. (Ó Tuama 1961: 29 [uaimse an bhéim])

Ba é Seán Ó Coileáin, a raibh staidéar iarchéime déanta aige le hAlbert Lord in Ollscoil Harvard, a chuir léargas teoiriciúil idirnáisiúnta i bhfeidhm ar an gceist seo, nuair a shamhlaigh sé modh cumadóireachta leis an gcaoineadh de réir theoiric Lord: gurb é a fhoghlaimíonn file óg i dtraidisiún béil, ó aimsir Homer aniar, stór foirmlí a fhanann ina c[h]uimhne mar a bheadh foclóir, chomh maith le modh cumadóireachta a fheidhmíonn mar a dhéanann an ghramadach agus teanga á foghlaim, agus a chuireann ar a c[h]umas téamaí dúchais a fhuáil go healaíonta i bpatrún na véarsaíochta (Lord 1960; Ó Coileáin 1978, 1988). Feicimid na móitífeanna céanna agus na foirmlí céanna cainte á múnú agus á malartú, agus á gcur in oiriúint dá chéile ó thaobh ríme agus céille,

² D’fhéadfaí i bhfad níos mó samplaí a sholáthar den fhriotal a bhfuil trácht air thíos; beidh a thuilleadh comparáidí le fáil, nach féidir a thabhairt anseo de cheal spáis, ach na tagairtí a leanúint.

sna caointe a cumadh san 18ú agus sa 19ú haois in Éirinn ar Shéamas Mac Coitir (1720), ar an Athair Nioclás Mac Síthigh (1766), ar Art Ó Laoghaire (1773), agus ar Dhiarmaid mac Eoghain Mhic Chárthaigh (c. 1850) (Bourke &rl 2002: 1365–88).

An ‘Panegyric Code’ agus Modh na Cumadóireachta

Leanann foirmlí na caointeoireachta an réimse tagairtí do shaol na n-uasal – fiach agus foghlaeracht; fleadh agus féasta; éadaí galánta; claidheamh cinn airgid agus ginealach ársa – a dtugann Iain Mac Aonghuis an ‘Panegyric Code’ uirthi. Agus é ag trácht ar Mhàiri nighean Alasdair Ruaidh, is léir gur mar fhile ag feidhmiú taobh istigh de thraidisiún foirmleach béil a thuigeann sé í:

[A]ll her bardic panegyrics consist of complicated permutations of the same commonplaces. It will also be clear that they do not follow any particular order. The poetess will reintroduce the subject’s descent, generosity (especially to men of art), personal beauty, and so on, several times, producing a densely woven texture of imagery in which every phrase, indeed almost every word, is significant (MacInnes 2006: 275).

Nuair a chuirimid friotal Mhàiri nighean Alasdair i gcomparáid le friotal na caointeoireachta, is léir ní amháin gur filíocht fhoirmleach bhéil iad ar aon, ach gur leis an traidisiún foirmleach ársa céanna a bhaineann siad. Seo Màiri:

Nam biodh agamsa fion
Gum b’ait leam a dhíol
Air slàinte do thighinn
Gu d’ chàirdean ’s gu d’ thír;
Mhic àrmuinn mo ghaoil,
B’e m’àrdan ’s mo phrìs
Alach mo Rìgh thogbhail. (Watson 1965: 60, 732–38)

Ó thaobh struchtúir agus meoin, tá na linte sin comhthreomhar leis na cinn seo ag Eibhlín Dubh Ní Chonaill:

Tá a fhios ag Íosa Criost
Ná beidh caidhp ar bhathas mo chinn,
Ná léine chnis lem thaoibh,
Ná bróg ar thrácht mo bhoinn,
Ná trioscán ar fuaid mo thí,
Ná srian leis an láir ndoinn,
Ná caithfidh mé le dlí,
'S go raghad anonn thar toinn
Ag comhra leis an rí.... (Ó Tuama 1961: 43, 315–23)

In *Caoineadh Airt Uí Laoghaire*, tugtar le tuiscint go raibh beirt bhan ag caoineadh, ach gan bheith buíoch dá chéile: Eibhlín Dubh Ní Chonaill, bean Airt, agus deirfiúr leis, a tháinig as Corcaigh ar chloisteáil scéala a bháis. Beidh solúbthacht na bhfoirmlí traidisiúnta an-soiléir ach dreas a deirtear a chum Eibhlín (le rím ar an bhfuaim ‘é’ nó ‘ao’, agus siolla neamhaiceanta ina dhiaidh) a chur i gcomparáid le dreas an-chosúil leis a leagtar ar an deirfiúr, le rím ar ‘ú’, móide siolla neamhaiceanta:

Eibhlín:
M’fhada-chreach léan-ghoirt
Na rabhas-sa taobh leat
Nuair lámhadh an piléar leat,

Go ngeobhainn é im thaobh deas
 Nó i mbinn mo léine,
 Is go léigfinn cead slé' leat
 A mharcaigh na ré-ghlac.

An Deirfiúr:

Mo chreach ghéarchúiseach
 Ná rabhas ar do chúlaibh
 Nuair lámhadh an púdar,
 Go ngeobhainn é im chom dheas
 Nó i mbinn mo ghúna
 Is go léigfinn cead siúil leat
 A mharcaigh na súl nglas
 Ós tú b'fhearr léigean chucu. (Ó Tuama 1961: 37–38)

Is léir gur de réir na chéad líne, agus go háirithe de réir an aicinn deiridh, a mhúnlaíonn an file an chuid den dreas filíochta a leanann, ach go ligeann a taitní ar na foirmí agus solúbthacht na bhfoirmí féin di sin a dhéanamh *ex tempore* (Ó Coileáin 1988: 101). Feicimid an mheadarach agus an friotal faoi smacht ag an túslíne ar an mbealach céanna i 'Marbhrann' Mháiri nighean Alasdair. Tosaíonn dreas amháin le seilg na gé, agus an ceann ina dhiaidh le seilg an fhia:

Bu tù sealgair a' gheoidh,
 Lámh gun dearmad gun leòn
 Air am bu shuarach an t-òr
 Thoir a bhuanachd a' cheoil,
 Is gun d'fhuair thu na's leoir is na chaitheadh tu.

Bu tù sealgair an fhéidh
 Leis an deargta na béin;
 Bhíodh coin earbsach air éill
 Aig an Albannach threun;
 Càite am faca mi féin
 Aon duine fo'n ghréin
 A dhéanadh riut euchd flathasach? (Watson 1965: 26)

Is minic scairt bhróin, mar a bhíonn sa chaoineadh, mar thús líne filíochta ag Máiri nighean Alasdair leis an bhfeidhm chéanna: 'Mo bheud is mo chràdh', sa dán thuas, nó 'Is goirt an naidheachd 's gur cruaidh' (Watson 1965: 68). San amhrán 'Pòsadh Mhic Leoid', baineann sí úsáid as túslíne filíochta a thugann teideal don aiste seo: 'A bhean ud thall!'. Líne í atá le cloisteáil go flúirseach le trí chéad bliain, ní amháin in amhráin luaidh na hAlban, ach i gcaointe agus i bhfilíocht eile na mban ar fud na hÉireann³:

A bhean ud thall
 A chòir an uisge,
 A Trondairnis 's ann
 Thàinig thusa:
 'S e sin a dh'fhàg
 Thu an diugh gun trusgan.

³ Féach, mar shampla, an suantraí a thosaíonn 'A bhean úd thíos ar bhruach an tsrutháin' nó 'A bhean úd thall ar lic an átha / Seoithín seó, seoithín seó' (Shields 1993: 75–76; Bourke &rl 2002: 1424–25), agus an bailéad idirmáisiúnta (Child 10), 'A bhean údaí thall', atá pléite ag Hugh Shields (Shields 1972; 1993: 68) agus ag Alan Bruford (Bruford 1973).

‘A BHEAN ÚD THALL’

Agus tugtar freagra uirthi:

Air do làimh
A chaile bhusdubh,
Chan ’eil mi
Gun òr gun usgar.
Tha mo ghùn dubh
Ur nam’ chiste,
Is mo sgóid-bhràghad,
Chan fhaigh thusa ì! (Watson 1965: 8)

Tá an túsline chéanna tugtha mar theideal ar amhrán luaidh (‘Mhic Iarla nam bratach bàna’) ar *Waulking Songs from Barra* (1972):

A bhean ud thall a rinne an gàire (x 3)
Nach truagh leat piuthar gan bhràthair....

– línte is féidir a shamhlú mar thaobh amháin de choimhlint idir deirfiúr agus bean chéile os cionn chorp fir. Cloisimid a leithéid in an-chuid amhrán caointeacha i dtraidisiún na hÉireann:

O’s a bhean úd thall atá ag déanamh gáire,
Nár é fada go rabh agat fios m’ábhair,
Do cheann (a) cromtha ’s do chroí cráite
Is do dhá lámh teanntaithe fa mhac mo mháthara. (Bourke, &rl 2002: 1389)

Ligfeadh línte mar seo don bhean chaointe smacht a chur ar a lucht éisteachta, chomh maith le dul i goimhlint le mná eile:

A ghiolla úd thall a bhfuil casóg bhán ort,
Más duine ag imeacht thú, nár casa Dia slán thú! (Ó Concheanainn 1978: 7)

Agus tá leagan eile den túsline chéanna i rannscéal faoi thórramh bréige a chuir Caitlín Ní Úrdail, cailín scoile as Doire an Chairn, Eadargóil, Co. Chorcaí, chuig eagarthóir *An Lóchrann* i 1911. Tá coimhlint i gceist arís anseo idir deirfiúr agus bean a dearthár, agus móitíf an-ársá i gcaint na mná pósta:

A bhean úd thíos go bhfuil an síoda ort.
Do chos ar do leathghlúin agat agus tú ag deargadh do phíopa,
Ná tiocfá aníos agus t’fhear a chaoineadh?

‘Ó,’ arsan bhean thíos:

Gheobhad-sa fear mara bhfuilim críona,
Agus deartháir ní bhfaghair-se go bráth ná choidhche.⁴ (Bourke, &rl 2002: 1393–95)

Is minic comórtas idir bailte agus pobail á leiriú sna véarsaí seo, cosúil leis an díspeagadh ar Thronairnis thuas atá leagtha ar Mhàiri nighean Alasdair. Seo rannscéal as Ciarraí a d’fhoilsigh *An Seabhac* ar *An Lóchrann* i 1908, agus an litriú caighdeánaithe beagán:

Do cailleadh seandúine timpeall Ínse agus tháinig iníon leis go tigh an choirp. Bhí sí pósta in Ínse. Bhí bean mhic ag an seandúine leis, agus ó Ínse ab ea í. Dúirt iníon an tseandúine nuair a tháinig sí isteach os a chionn:

⁴ Féach freisin Ó Concheanainn 1978: 7; Ó Muireadhaigh 1977: 31–32, 73; Ó Duilearga 1939: 235–36; Tierney 1939: 236–38; Ó Súilleabháin 1940: 24–30.

Mo ghrá thú is mo thaisce,
Is ba mhór le rá thú tamall,
Nuair a bátaí muc id chuid bainne,
Idir dhá Chéadaoin an earraigh,
Nuair a bhíodh muintir Ínse dealbh.

Dúirt bean an mhic á freagairt:

Léan ort agus lagar!
A sraoile bhuí 's a chaile,
Is ná cuir bréag go deo ar mhairbh,
Is go mórmhór ar t'athair,
Mar níorbh mhuc é ach banbh,
Is níor leis féin an bainne,
Ach é a bhailiú ar fud na mbailte. (Bourke & rl 2002: 1397)

Dar le Walter Ong, is í an choimhlint a thugann aclaíocht don litríocht bhéil ar fud an domhain agus ó aois go haois, ní amháin ó thaobh ábhair, ach ó thaobh foirme (Ong 1982: 43–45; Cf. Ó Madagáin 1985, 182–84). Is ealaín í nach fiú do dhuine a chleachtadh ina aonar, más féidir féin é, agus luíonn sé le réasún gur mar chomórtas is fuinniúla a mhaireann sí.

Tuigtear in *Caoineadh Airt Uí Laoghaire* gur thug deirfiúr Airt faoi Eibhlín le tagairt do mhná eile a bhí aige, nó a d'fhéadfadh a bheith aige:

Mo chara is mo stór tu!
Is mó bean chumtha chórach
Ó Chorcaigh na seolta
Go Droichead na Tóime,
Do thabharfadh macha mór bó dhuit
Agus dorn buí-óir duit,
Ná raghadh a chodladh ina seomra
Oíche do thórraimh.

Ach go bhfreagraíonn Eibhlín le bród collaí í:

A dhaoine na n-ae istigh,
'Bhfuil aon bhean in Éirinn,
Ó lú na gréine,
A shínfeadh a taobh leis,
Do bhéarfadh trí lao dho,
Ná raghadh le craobhacha
I ndiaidh Airt Uí Laoghaire
Atá anso traochta
Ó mhaidin inné agam? (Ó Tuama 1961: 36–37)

Tá an líne thuas 'Is mó bean chumtha chórach' agus a leanann ina dhiaidh, ar aon déanamh le dreas a leagtar ar mháthair Dhiarmaid Mhic Chárthaigh, a cailleadh thart ar 1850:

Mo ghrá is mo thaisce thú,
Is dá mbeadh agam teachtaire
Nó coisí meanmnach
A raghadh cois Mainge siar,
Is mó bean bhreá mhascalach
Agus marcach breá ceannasach
Lena n-iallaití dearga
Agus a mbéalbhachaí airgid,

Ag trá agus ag tarrac ort,
Do bhainfeadh tine chreasa amach
Ag fágáil na cathrach. (Bourke 2002: 1385)

– agus leis na cinn seo ó Mhàiri nighean Alasdair:

Is iomadh bodach
Leathann ceòsach

Agus cailleach
Rògach leòmach

Thigeadh a nall
A cùirt Dhomhnaill,

Dh’innseadh gun do
Thriall am mòd air:

Gun do ghlais na
Gaill e an seòmar. (Watson 1965: 10)

Chuir Margaret Fay Shaw nóta leis an amhrán Uimhir 85 aici, ‘Alasdair Òig Mhic ’ic Neacail’, a deir sí a bhí coitianta go maith in Uidhist a Deas: ‘Mr Angus Matheson has drawn my attention to *Éigse: A Journal of Irish Studies*, Vol. II, pp. 2–3, where an Irish keen collected by Professor Séamus Ó Duilearga has a resemblance (Shaw 1977: 220–1).⁵

‘Blúire do Shean-Chaoine’ atá ar an téacs a chuir Ó Duilearga i gcló: naoi líne dhéag filíochta agus scéilín mínithe ag dul leo mar údar, a thóg sé ar Edifón ó Phádraig Ó Dubhghaill (78), Inis Díomáin, Co. an Chláir, i Meán Fómhair na bliana 1930, móide aguisín cheithre líne a fuair sé ina dhiaidh sin (Ó Duilearga 1940). Bean óg a chaoineann fear a phós bean eile i ngeall ar spré, agus a fuair bás ina dhiaidh sin. Léiríonn na línte tosaigh an liriciúlacht a bhíonn faoi chaibidil ag Iain Mac Aonghuis. Tá an litriú agus an fhoicéad caighdeánaithe beagán agam:

Faighim boladh an *thyme* agus an *thyme* go mór ort:
Boladh ismín dearg na móna,
Boladh an úill a chaith bliain i mo chófra ort,
Agus blas na meala ar do theanga sa chónra,
Agus mo léan géar tú ag teacht um thráthnóna!

Is mór mór go mb’fhearr leat iníon an Tiarna Paoraigh,
Ó is mó a luadhach spré léi.
Má bhí sé aicise de bharr spré orm,
Bhí sé agamsa de bharr léinn uirthi.
Ó, a dhuine uasail, ghlacfaínn do léine,
Agus ní ar tuaifeal a d’fhuálfaínn féin í,
Ach na greamanna socra míne,
Agus iad a chur le hais a chéile.

Sna línte deiridh atá an chosúlacht le ‘Alasdair Òig Mhic ’ic Neacail’:

Is trua gan mac agamsa leatsa,

⁵ Bhí cineál fóraim ar bun sna huimhreacha luatha de *Éigse*, i 1939 agus 1940, agus comhfhreagróirí éagsúla ag soláthar téacsanna d’fhillíocht na caointeoireachta do Ghearóid Ó Murchú mar eagarthóir. Bhí aiste ghearr ag Angus Matheson féin in *Éigse* II, uimhir 1, agus nóta ann freisin ag John Lorne Campbell (1906–96), a phós Margaret Fay Shaw i 1935.

Mac ina bhráthair, mac ina shagart,
Cúigear faoi chumhdaigh ag an mbaile,
Triúr ar scoil Béarla agus Laidne,
Mac mo mhuirne faoi bhúcla mo chreasa,
Agus tá súil agam le hÍosa ná déanfar mo mhalairt!

Is é atá san amhrán luaidh, agus leannán na mná óige báite, is cosúil:

Alasdair Òig, mhic 'ic Neacail,
B'fheàrr liom fhìn gum beirinn mac dhut,
Dhà no trì dhiubh, sia no seachd dhiubh,
Cóigear no sianar no seachdnar;
Bheirinn cìoch is glùn dhaibh an asgaidh,
Bheirinn cùird a làimh gach fear dhiubh;
Fear 'na dhiùca, fear 'na chaipin,
Fear 'na dhròbhair mór air martaibh.
Fear air a' luìng mhóir a' Sasunn,
Fear 'na cheannard air sluagh feachdach. (Shaw 1977:220)

Ach ní hé an taobh dearfa amháin den ghrá a léiríonn an cineál seo filíochta. Bíonn éad agus foréigean i gceist i línte le Màiri:

Bhean thug uamsa mo roghainn,
Is gun taghainn thar cheud e.

Ach nam bithinn 'na fianuis,
Gum biodh spìonadh air bhréidean. (Watson 1965: 50)

– agus macallaí orthu in amhrán luaidh:

Chuala mi gun d' rinn e réiteach...
Nan cluininn gum b'fhior an sgeula,
Dhòirtinn fuil is ghearrainn féithean
'S bheirinn sic a cinn o chéile. (Campbell & Collinson 1977: 66–67)

– agus sa cheann eile seo, a chasann foirmle an fhoréigin ar ais ar an gcainteoir féin:

Nan cluininn té eile luaidh riut
Spìonainn bun is bàrr mo chuailein,
Gu falbhadh m'fheòil 'na ceò uaine. (Campbell & Collinson 1977: 146–47)

Agus céard faoin amhrán éadach as Conamara?:

Go mbristear do chosa, do chosa,
Go mbristear do chosa, a bhean Pháidín!
Go mbristear do chosa, do chosa
Go mbristear do chosa 's do chnámha!

Mar chlabhsúr, féachaimis nóiméad ar amhráin na Páise in Éirinn, a léiríonn Muire mar bhean chaointe ar an sean-nós. Is iontu a fheicimid loinneog na caointeoireachta i gcló, mar go bhfuil foirm sheasta aici sna hamhráin seo, mar atá sna hamhráin luaidh:

'Cé hí siúd siar a bhfuil a gruaig le fána?

Im ó chona agus imóchon ó!

'Cé bheadh ann mara mbeadh mo mháthair?'

Im ó chona agus imóchon ó! (Partridge [Bourke] 1983: 168)

Nó:

‘A BHEAN ÚD THALL’

‘Cé’n fear breá sin ar chrann na Páise?’

Óchón is Óchon ó!

‘An é nach n-aithníonn tú do mhac, a Mháithrín?’

Óchón is Óchon ó! (Partridge [Bourke] 1983: 170)

Tá cosúlacht ag an leagan amach seo, ceist agus freagra, le móitíf na foraire i scéalta na Sean-Ghaeilge: beirt ag imirt fichille, mar shampla, agus radharc amach ar an bhfuinneog ag duine acu; déanann sise/seisean cur síos don duine ar a aghaidh ar na laochra a fheiceann sí/sé ag teacht, agus insíonn an duine sin cé hiad. Teicníc éifeachtach, drámatúil scéalaíochta é seo, a bhfuil macalla de ag Máirí nighean Alasdair freisin:

An cluin thu, ’Mhàiri

So na ceil orm:

Ciodh ì an long ud

Seach an eirthir?

Don-faighneachd ort!

Cuime an ceilinn?

Ciodh ì tha sud ach

Long mo leinibh? (Watson 1965: 3–4, 11–18)

Tá modh agus teicníc na cumadóireachta béil le tuiscint as na samplaí seo ar fad thuas: friotal agus leaganacha cainte a stiúran an file trí acmhainní an traidisiúin, cuma más ag moladh taoisigh mhairbh nó leannáin bheo atá sí, ag maslú mná eile, ag magadh faoi dhaoine, nó ag caoineadh a cáis féin. Le hÉirinn a shamhlaítear na mná caointe, Muire ina measc, agus le hAlbain na hamhráin luaidh, ach níl aon amhras ach go bhfuil gaol gairid idir an dá thraidisiún, agus caithfidh sé gur timpist staire, nach bhfuil faisnéis againn fúithi, is cúis leis an tost leataobhach sa mhéid a mhaireann den dá thraidisiún.

FOINSÍ

BENNETT, MARGARET.

1989 *The Last Stronghold: Scottish Gaelic Traditions of Newfoundland*. Edinburgh.

BERGIN, OSBORN.

1986 Caoineadh Airt Uí Laoghaire. *Irisleabhar na Gaedhilge / The Gaelic Journal* VII: 18–23.

BOURKE, ANGELA [= PARTRIDGE, ANGELA].

1988 ‘Working and Weeping: Women’s Oral Poetry in Irish and Scottish Gaelic’. UCD Women’s Studies Working Papers 7. Dublin.

1993 ‘More in Anger than in Sorrow: Irish Women’s Lament Poetry’. Joan N. Radner (ed.), *Feminist Messages: Coding in Women’s Folk Culture*. Chicago: 160–182.

1997 ‘Performing, not Writing: The Reception of an Irish Woman’s Lament’. Yopie Prins and Maeera Schreiber (eds), *Dwelling in Possibility: Women Poets and Critics on Poetry*. Ithaca, New York: 132–46.

BOURKE, ANGELA, SIOBHÁN KILFEATHER, MARIA LUDDY, MARGARET MAC CURTAIN, GERARDINE MEANEY, MÁIRÍN NÍ DHONNCHADHA, MARY O'DOWD AND CLAIR WILLS (EDS).

2002 *The Field Day Anthology of Irish Writing. Vols. 4 & 5: Irish Women's Writing and Traditions.* Cork.

BROMWICH, RACHEL.

1948 'The Keen for Art O'Leary, its Background and its Place in the Tradition of Gaelic Keening'. *Éigse* 5: 236–52.

BRUFORD, ALAN.

1973 'The Sea-Divided Gaels: Some Relationships between Scottish Gaelic, Irish and English Traditional Song'. *Éigse Cheol Tíre / Irish Folk Music Studies* 1: 4–27.

CAMPBELL, JOHN LORNE, AND FRANCIS COLLINSON.

1969, 1977, 1981 *Hebridean Folksongs* (3 vols). Oxford.

HALL, SAMUEL CARTER AND ANNA MARIA HALL.

1841 *Ireland: Its Scenery, Character &c.* Vol. 1. London.

LORD, ALBERT B.

1960 *The Singer of Tales.* Cambridge, Massachusetts.

MACINNES, JOHN.

[1978] 2006 'The Panegyric Code in Gaelic Poetry and its Historical Background'. Michael Newton (ed.), *Dùthchas nan Gàidheal: Selected Essays of John MacInnes.* Edinburgh.

MACLEAN, MALCOLM AND THEO DORGAN (EDS).

2002 *An Leabhar Mòr, The Great Book of Gaelic.* Edinburgh.

MACLELLAN, LAUCHIE.

2000 *Brìgh an Òrain: A Story in Every Song: The Songs and Tales of Lauchie MacLellan.* John Shaw (ed.). Montreal.

Ó COILEÁIN, SEÁN.

1978 'Oral or Literary?: Some Strands in the Argument'. *Studia Hibernica* 17 & 18: 7–35.

1988 'The Irish Lament: An Oral Genre'. *Studia Hibernica* 24: 97–117.

Ó CONCHEANAINN, TOMÁS.

1978 *Nua-Dhuanaire* III. Baile Átha Cliath.

Ó DUILEARGA, SÉAMUS.

1939 'Seán do Búrc'. *Éigse* I (4) 235–6.

1940 'Blúire do Shean-Chaoine'. *Éigse* II/1: 2–3.

Ó MADAGÁIN, BREANDÁN.

1982 'Irish Vocal Music of Lament and Syllabic Poetry'. Robert O'Driscoll (ed.), *The Celtic Consciousness.* Portlaoise and Edinburgh: 311–331.

1985 'Functions of Irish Song in the Nineteenth Century'. *Béaloides* 53: 130–216.

‘A BHEAN ÚD THALL’

Ó MUIREADHAIGH, LORCÁN.

[1927] 1977 *Amhráin Chúige Uladh: Atheagrán le Colm Ó Baoill*. Baile Átha Cliath.

Ó SÚILLEABHÁIN, SEÁN.

1940 ‘An Bhean do Thogh a Driotháir’. *Éigse* 2/1: 24–30.

Ó TUAMA, SEÁN.

1961 *Caoineadh Airt Uí Laoghair*. Baile Átha Cliath.

ONG, WALTER J.

1982 *Orality and Literacy*. London and New York.

PARTRIDGE, ANGELA [= BOURKE, ANGELA].

1980 ‘Wild Men and Wailing Women’. *Éigse* 28: 25–37.

1983 *Caoineadh na dTrí Muire: Téama na Páise i bhFilíocht Bhéil na Gaeilge*. Baile Átha Cliath.

RADNER, JOAN N. (ED.).

1993 *Feminist Messages: Coding in Women’s Folk Culture*. Chicago.

SHAW, MARGARET FAY.

[1955] 1977 *Folksongs and Folklore of South Uist*, 2nd edition. Oxford.

SHIELDS, HUGH.

1972 ‘Old British Ballads in Ireland’. *Folk-Life: Journal of the Society for Folk Life Studies* 10: 68–103.

1993 *Narrative Singing in Ireland: Lays, Ballads, Come-All-Yes and Other Songs*. Dublin.

TIERNEY, MICHAEL.

1939 ‘An Ancient Motif in the Lament for Seán do Búrc’. *Éigse* 1/4: 236–8.

WATSON, JAMES CARMICHAEL (ED.).

[1934] 1965 *Gaelic Songs of Mary MacLeod*. Edinburgh.

FOINSÍ FUAIME

[1972] 1993 *Scottish Tradition 3: Waulking Songs from Barra*. Greentrax CDTRAX9003. Edinburgh.

1978 *The Music of Cape Breton 1: Gaelic Tradition in Cape Breton*. Topic 12TS354. London.

[1986] 1996 *A Tribute to the North Shore Gaelic Singers: Songs from Cape Breton Island*. B&R Heritage Enterprises BRCD0005. Halifax, N.S.